

BỘ VĂN HÓA, THỂ THAO VÀ DU LỊCH
TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA TP. HỒ CHÍ MINH

PGS.TS LÂM NHÂN

(CHỦ BIÊN)

Sách chuyên khảo

VĂN HÓA NAM BỘ

TIẾP CẬN LIÊN NGÀNH VÀ ỨNG DỤNG

NHÀ XUẤT BẢN
ĐẠI HỌC QUỐC GIA THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

43. SÁNG TẠO TRUYỀN THÔNG QUA LỄ PHỤC HIỆN
RƯỚC TƯỢNG BÀ CHÚA XỨ NÚI SAM..... 655

TS. Trịnh Đăng Khoa

44. VĂN HÓA TỘC NGƯỜI CHĂM Ở NAM BỘ -
NGUỒN LỰC PHÁT TRIỂN SẢN PHẨM DU LỊCH.... 668

TS. Nguyễn Đệ

45. TÀI NGUYÊN “XANH” - CHÌA KHÓA PHÁT TRIỂN
BỀN VỮNG KHU VỰC TÂY NAM BỘ - NGHIÊN CỨU
TRƯỜNG HỢP TỈNH BẾN TRE 686

TS. Nguyễn Thị Thu Thủy, ThS. Vũ Văn Nam

46. KHAI THÁC LÀNG NGHỀ BẾN TRE TRONG PHÁT
TRIỂN DU LỊCH CỘNG ĐỒNG 696

ThS. Nguyễn Thị Việt Nga

47. BẢO VỆ VÀ PHÁT HUY NGHỀ LÀM TRANH
KIẾNG Ở HUYỆN CHỢ MỚI, TỈNH AN GIANG
TRONG BỐI CẢNH HIỆN TẠI 708

PGS.TS. Lâm Nhân, ThS. Lê Xuân Khánh

48. KIẾN TẠO VĂN HÓA DU LỊCH CHỢ NỒI CÁI RĂNG
- THỬ SO SÁNH VỚI TRƯỜNG HỢP CHỢ NỒI BÓN
MIỀN PATTAYA THÁI LAN..... 722

TS. Võ Văn Thành, TS. Lê Thị Thanh Tâm

HVCH. Trần Thị Hồng Thi

49. PHÁP LUẬT VỀ BẢO VỆ VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ
DI SẢN VĂN HÓA PHI VẬT THỂ HIỆN NAY TỪ
THỰC TIỄN TẠI TỈNH AN GIANG..... 757

TS. Đỗ Thanh Hương, TS. Nguyễn Hoài Nam

50. CÔNG NGHIỆP VĂN HÓA THÀNH PHỐ HỒ CHÍ
MINH - GÓC NHÌN CHÍNH SÁCH 772

TS. Phạm Phương Thùy

SÁNG TẠO TRUYỀN THỐNG QUA LỄ PHỤC HIỆN RƯỚC TƯỢNG BÀ CHÚA XỨ NÚI SAM

*TS. Trịnh Đăng Khoa **

1. Dẫn luận

Lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam là một trong những điểm nhấn quan trọng của Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam Châu Đốc, An Giang, kết hợp giữa yếu tố truyền thống và sự sáng tạo để tái hiện câu chuyện tín ngưỡng dân gian. Với việc Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam được UNESCO công nhận là Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại vào ngày 04/12/2024, lễ phục hiện đã có cơ hội lớn để phát triển và lan tỏa giá trị văn hóa. Tuy nhiên, cùng với đó là những thách thức đòi hỏi sự đổi mới trong cách tổ chức và bảo tồn di sản.

Về quan điểm sáng tạo truyền thống, theo Eric Hobsbawm (2011), “Truyền thống qua sáng tạo được hiểu là một tập hợp những thực hành thường nằm dưới sự chi phối của những luật lệ thành văn hay bất thành văn có bản chất nặng tính nghi thức hoặc hình tượng, nhằm khắc sâu các giá trị và tiêu chuẩn hành vi nhất định vào tâm thức cộng đồng qua hình thức tái diễn. đồng thời ngụ ý một dòng chảy tiếp nối từ quá khứ” (tr.128)

Có thể hiểu, sáng tạo truyền thống là quá trình tái tạo, làm mới hoặc cải tiến các giá trị văn hóa dựa trên nền tảng di sản truyền thống. Nó không chỉ bảo tồn nguyên trạng mà còn kết hợp yếu tố hiện đại để làm nổi bật giá trị di sản và đáp ứng nhu cầu con người trong xã hội đương thời.

* Trường Đại học Văn hóa TP. Hồ Chí Minh.

Sáng tạo truyền thống có 5 đặc tính cơ bản:

(1) *Tính kế thừa và bảo tồn*: xuất phát từ các giá trị truyền thống, giữ gìn bản chất cốt lõi của các giá trị văn hóa truyền thống;

(2) *Tính đổi mới và thích ứng*: kết hợp yếu tố hiện đại để sáng tạo, tái tạo các giá trị văn hóa truyền thống phù hợp với bối cảnh mới;

(3) *Tính cộng đồng và gắn kết*: tăng cường sự tham gia của người dân vào các hoạt động di sản;

(4) *Tính linh hoạt và đa dạng*: có thể thay đổi theo thời gian và địa phương;

(5) *Tính biểu tượng và truyền tải giá trị văn hóa*: sản phẩm của sáng tạo truyền thống phải đảm bảo đặc trưng của cấu trúc văn hóa với hai lớp bề mặt và chiều sâu của một biểu tượng văn hóa, lớp bề mặt là những hiện tượng sinh hoạt văn hóa luôn có sự biến đổi, sinh động và hấp dẫn liên tục; và chiều sâu của những sinh hoạt văn hóa đó chính là các giá trị bền vững, cốt lõi của cốt cách tinh thần dân tộc đã định hình nên bản sắc riêng. Biểu tượng văn hóa là cầu nối giữa các thế hệ, truyền tải thông điệp văn hóa sâu sắc của mỗi quốc gia, dân tộc.

Vai trò của sáng tạo truyền thống:

(1) *Bảo tồn và phát huy di sản*: làm mới các giá trị văn hóa, giúp chúng tồn tại bền vững trong xã hội hiện đại;

(2) *Gắn kết cộng đồng*: khơi dậy niềm tự hào và trách nhiệm bảo tồn di sản trong cộng đồng;

(3) *Thúc đẩy phát triển kinh tế xã hội*: đóng góp vào du lịch văn hóa và kinh tế địa phương.

2. Những sáng tạo truyền thống từ lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam

2.1. Khái quát về lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam

Vía Bà Chúa Xứ núi Sam là một lễ hội tín ngưỡng dân gian lâu đời ở Châu Đốc với hệ thống nghi lễ ổn định bao gồm: lễ Tắm

Bà, lễ Thánh sắc Thần, lễ Túc yết, lễ Xây châu, lễ Chánh tế và lễ Hội sắc Thần. Từ năm 2001 Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam được Bộ Văn hóa - Thông tin và Tổng cục Du lịch Quốc gia Việt Nam chọn tổ chức lễ hội cấp Quốc gia. Kể từ sau khi được nâng cấp Quốc gia, lễ hội này đã bổ sung thêm hành động hội mới là lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam. Cho tới nay, sau gần 25 năm tổ chức, lễ phục hiện đã trở thành một trong bảy nghi thức chính của Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam, diễn ra từ ngày 22 tới 27 tháng tư âm lịch. Hàng năm lễ hội này đón khoảng 4,5 triệu lượt du khách đến hành hương cúng Bà và tham quan vùng Châu Đốc (UBND tỉnh An Giang, 2014).

Truyền thuyết về Bà Chúa Xứ núi Sam: Tương truyền, từ xa xưa, khi vùng đất Châu Đốc (An Giang) còn hoang sơ, cư dân nơi đây thường xuyên gặp thiên tai, giặc cướp hoành hành, khiến cuộc sống vô cùng khó khăn. Một ngày nọ, dân làng phát hiện trên đỉnh núi Sam có một pho tượng đá lớn, hình dáng uy nghiêm, tỏa ra hào quang linh thiêng. Dân làng tin rằng đây là tượng một vị nữ thần hiển linh che chở cho họ, liền tổ chức rước tượng xuống núi để lập miếu thờ. Tuy nhiên, khi nhiều thanh niên trai tráng cố gắng khiêng tượng xuống thì không thể nhấc lên được. Đến khi một cô gái đồng trinh đến cầu nguyện, làm theo lời chỉ dạy trong giấc mộng, *“Phải có chín cô gái đồng trinh mới có thể khiêng được ta xuống núi”*, người dân làm theo lời phán của cô gái thì kỳ lạ thay, tượng bỗng trở nên nhẹ nhàng và dễ dàng đưa được xuống núi. Sau khi rước tượng về đến chân núi, tượng bất ngờ trở nên nặng trĩu, không thể di chuyển tiếp. Dân làng hiểu rằng đây là ý nguyện của Bà muốn ngụ tại nơi này, bèn lập miếu thờ để thờ cúng. Từ đó, Bà Chúa Xứ hiển linh, phù hộ cho dân làng có cuộc sống ấm no, mùa màng bội thu, bảo vệ họ khỏi thiên tai và giặc ngoại xâm.

Lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam là một hoạt động sân khấu hóa trong khuôn khổ Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam, tái hiện câu chuyện tín ngưỡng dân gian về việc dân làng Vĩnh Tế cùng nhau thỉnh pho tượng từ đỉnh núi Sam xuống triền

núi và lập miếu thờ. Kịch bản Sân khấu hóa lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam¹ gồm có ba phần.

- Phần I: Tạ ơn

Tái hiện lại cảnh dân làng Vĩnh Tế trong một ngày vui được mùa. Trong ngày vui ấy mọi người cùng ôn lại những chiến công oanh liệt của dân làng đã chống chọi với thiên nhiên khắc nghiệt, đánh đuổi ngoại xâm, mở mang và giữ yên bờ cõi. Để có được một ngày hội mùa như hôm nay dân làng không quên nhắc nhớ đến các bậc tiền hiền đã có công khai khẩn cho thế hệ hậu hiền ngày sau khai cơ, lập nghiệp. Người dân vùng Châu Đốc tâm cương biên trấn với truyền thống yêu nước, tương thân, tương ái giữa các tộc người Kinh, Hoa, Khmer, Chăm từ bao đời, hôm nay lại hội tụ về đây – dưới chân đỉnh núi Sam để một lòng khẩn nguyện và thỉnh cầu cho chốn sơn thủy hữu tình này mãi mãi được “Quốc thái dân an”.

- Phần II: Thỉnh tượng

Khi đoàn rước lên tới đỉnh núi (nơi có bệ đá Sa Thạch là bệ đá đặt pho tượng trước đây), Trưởng làng hướng lệnh cho đám rước dâng hương xin thỉnh tượng. Sau đó đại diện Ban Quý tế miếu Bà Chúa Xứ núi Sam cùng Trưởng làng tiến lên bệ đá nơi Bà ngự làm lễ thỉnh áo mảo Bà. Đoàn người thỉnh lễ vật xuống kiệu. Trưởng làng khởi lệnh rước kiệu Bà xuống núi. Đoàn rước kiệu thỉnh Bà do chín tốp cô gái đồng trinh, mỗi tốp gồm chín nữ học sinh luân phiên thay nhau khiêng từ đỉnh núi Sam tới vị trí ngôi miếu Bà Chúa Xứ hiện tại.

- Phần III: An vị

Khi đoàn người về tới miếu Bà, Trưởng làng nói cho mọi người hiểu rõ ý nguyện và hành trình thỉnh được cốt tượng về tới đây. Trưởng làng một lần nữa thay mặt dân làng tạ ơn Bà và cảm

¹ Kịch bản Sân khấu hóa “Lễ Phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam” do tác giả Trịnh Đăng Khoa viết kịch bản và tổng đạo diễn. Trung tâm Văn hóa - Thông tin thị xã Châu Đốc (nay là thành phố Châu Đốc), tỉnh An Giang phối hợp với Trường Cao đẳng Văn hóa TP.HCM (nay là Trường Đại học Văn hóa TP.HCM) thực hiện từ năm 2002.

on tất cả dân làng đã đồng tâm hợp sức quyết tâm xây dựng một ngôi miếu tại nơi đây để thờ Bà; trước là để tạ ơn trời đất và các bậc tiền nhân đã có công mở cõi sau là để khấn cầu cho Quốc thái dân an. Lễ an vị được tổ chức trang trọng với các tiết mục nghệ thuật tôn vinh uy linh của Bà, văn hóa truyền thống và kết thúc bằng màn thỉnh áo mảo Bà vào Chánh điện miếu để làm y phục cho lễ Tắm Bà vào đêm hôm sau.

Lễ phục hiện kết hợp giữa hình thức nghệ thuật diễn xướng dân gian truyền thống và hiện đại thông qua nghệ thuật dàn cảnh sân khấu hóa, gồm diễn xướng nghi lễ dân gian, ca tân cổ giao duyên, ca tân nhạc, biểu diễn nhạc lễ, múa dân gian, ngâm thơ, hiệu ứng ánh sáng, khói, âm nhạc và trình diễn trống hội, múa lân, múa rồng, múa cờ, rước kiệu... Các tiết mục được dàn dựng công phu với sự tham gia của diễn viên, ca sĩ, nhóm ca, nhóm múa, học trò lễ, ban nhạc dân tộc. Đoàn rước trang nghiêm, hoành tráng với đủ sắc màu, âm thanh và dòng người đông đúc trong tâm thế hân hoan, rộn ràng tạo nên điểm nhấn văn hóa dân gian độc đáo nổi bật giữa chốn tân cương sơn thủy hữu tình.

Lễ phục hiện diễn ra vào ngày 22 tháng 4 âm lịch, trước lễ Tắm Bà. Tổng thời lượng chương trình 240 phút, với sự tham gia của nhiều thành phần nghệ sĩ, nghệ nhân, đoàn rước (Ban Quý tế miếu Bà Chúa Xứ núi Sam và học sinh địa phương), sinh viên và cộng đồng địa phương cùng du khách.

2.2. Những giá trị sáng tạo truyền thống từ lễ phục hiện

- Sân khấu hóa nghi thức tín ngưỡng

Lễ phục hiện sử dụng hình thức sân khấu hóa để tái hiện câu chuyện truyền thuyết dân gian về việc dân làng Vĩnh Tế xưa đi thỉnh cốt tượng trên đỉnh núi Sam về lập miếu thờ. Kịch bản sân khấu thể hiện sự sáng tạo dựa trên một câu chuyện truyền khẩu lâu đời của người dân. Sự sáng tạo nội dung này đã góp phần thống nhất được cốt truyện dân gian vốn dĩ có nhiều dị bản khác nhau do đặc tính truyền khẩu của loại hình văn học này. Qua đó, có thể góp phần giảm bớt những dị bản có tính lợi dụng niềm tin tâm linh, tinh thần để truyền bá dị đoan mê tín.

- Kết hợp truyền thống và hiện đại

Kịch bản cuộc lễ đã được trình diễn hóa dưới hình thức nghệ thuật sân khấu tổng hợp. Sử dụng kết hợp nhuần nhuyễn các yếu tố trình diễn dân gian, diễn xướng nghi lễ với biểu diễn nghệ thuật đương đại, các thủ pháp dàn cảnh của nghệ thuật đạo diễn sân khấu, kết hợp với hệ thống phương tiện thiết bị kỹ thuật sân khấu, âm thanh, ánh sáng hiện đại để tạo hiệu ứng cao về thẩm mỹ nghệ thuật và hiệu quả nghe nhìn ngoài trời. Song, đảm bảo vẫn giữ được tính thiêng của lễ hội trong quá trình sáng tạo văn hóa nghệ thuật nhằm tăng mức độ hấp dẫn cho người tham dự. Bảo tồn nghi thức truyền thống như cầu nguyện và rước kiệu... đồng thời sử dụng công nghệ hiện đại để dàn dựng các màn trình diễn nghệ thuật với quy mô lớn.

Thu hút sự tham gia của cộng đồng

Trong cuộc sân khấu hóa nghi lễ này, người dân không chỉ là khán giả mà còn là chủ thể, tham gia tích cực vào các hành động của cuộc thỉnh Bà, đám rước vừa mang yếu tố lễ nghi linh thiêng vừa mang yếu tố thể tục vui vẻ, hân hoan. Đám rước đã tạo nên một không gian văn hóa gắn kết cả cộng đồng lại với nhau trong tinh thần cộng cảm, cộng mệnh thiêng liêng nhất. Qua lễ phục hiện, nhằm tiếp tục phát huy tinh thần cố kết cộng đồng của các sinh hoạt văn hóa lễ hội dân gian, gắn kết người dân lại với nhau để tạo nên một niềm tin chung, sức mạnh chung cho cả cộng đồng dân tộc. Phát triển kinh tế văn hóa cho cộng đồng địa phương.

3. Thuận lợi, khó khăn, thời cơ, thách thức của lễ phục hiện đối với việc giữ gìn và phát huy giá trị lễ hội

3.1. Thuận lợi

Việc sân khấu hóa lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam mang đến cơ hội bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa tín ngưỡng, giúp người dân và du khách hiểu rõ hơn về ý nghĩa lịch sử của lễ hội. Sân khấu hóa không chỉ tái hiện lại quá trình rước tượng Bà mà còn khắc họa được không gian văn hóa, những câu chuyện truyền thuyết gắn liền với miếu Bà Chúa Xứ. Hình thức biểu diễn trực quan này giúp thế hệ trẻ dễ dàng tiếp cận và nâng cao nhận

thức về di sản văn hóa của quê hương, từ đó khơi dậy lòng tự hào dân tộc và tinh thần gìn giữ truyền thống. Sự kết hợp giữa nghệ thuật sân khấu với các nghi thức tín ngưỡng truyền thống có thể biến lễ hội thành một sự kiện văn hóa đặc sắc, thu hút không chỉ du khách trong nước mà còn cả quốc tế.

Bên cạnh đó, lễ phục hiện có thể trở thành một sản phẩm văn hóa - du lịch hấp dẫn, góp phần thúc đẩy phát triển kinh tế địa phương. Khi được tổ chức bài bản, lễ hội không chỉ nâng cao trải nghiệm du lịch mà còn tạo cơ hội phát triển các dịch vụ đi kèm như lưu trú, ẩm thực, sản phẩm thủ công mỹ nghệ và các hoạt động văn hóa khác. Việc kết nối lễ hội với các tour du lịch tâm linh trong khu vực còn giúp nâng cao giá trị kinh tế bền vững, mang lại nguồn thu cho người dân địa phương, đồng thời quảng bá hình ảnh văn hóa An Giang đến với du khách.

Ứng dụng công nghệ trong sân khấu hóa cũng là một lợi thế lớn, giúp nâng cao chất lượng nghệ thuật và trải nghiệm của khán giả. Các công nghệ hiện đại như 3D mapping, thực tế ảo (VR), thực tế tăng cường (AR), cùng hệ thống âm thanh, ánh sáng tiên tiến có thể tạo ra không gian huyền ảo, giúp người xem cảm nhận chân thực hơn về truyền thuyết và quá trình rước tượng. Việc livestream trên các nền tảng trực tuyến cũng giúp mở rộng phạm vi tiếp cận công chúng, đưa lễ hội đến với nhiều người hơn, đặc biệt là những người không thể tham gia trực tiếp. Nhờ đó, giá trị của lễ hội không chỉ được bảo tồn mà còn lan tỏa mạnh mẽ hơn trong thời đại số hóa.

3.2. Khó khăn

Một trong những thách thức lớn nhất của việc sân khấu hóa là đảm bảo tính linh thiêng và bản sắc nguyên bản của lễ hội. Lễ rước tượng Bà Chúa Xứ mang ý nghĩa tâm linh sâu sắc đối với người dân địa phương, vì vậy, nếu quá tập trung vào yếu tố trình diễn, sân khấu hóa có thể làm mất đi sự trang nghiêm vốn có. Việc lồng ghép các yếu tố nghệ thuật cần được thực hiện tinh tế, có sự tham vấn của các chuyên gia văn hóa, tôn giáo để tránh việc làm sai lệch ý nghĩa của nghi lễ. Nếu không kiểm soát tốt, lễ phục hiện có thể dần trở thành một chương trình giải trí hơn là một nghi thức tín ngưỡng quan trọng.

Bên cạnh đó, nguy cơ thương mại hóa quá mức là một vấn đề đáng lo ngại. Khi lễ hội thu hút đông đảo khách du lịch, áp lực về kinh tế có thể dẫn đến việc lạm dụng hình thức kinh doanh dịch vụ, làm lu mờ yếu tố văn hóa truyền thống. Việc tổ chức các hoạt động thương mại xung quanh lễ hội mà không có sự kiểm soát có thể khiến lễ phục hiện mất đi giá trị tâm linh vốn có. Điều này không chỉ ảnh hưởng đến niềm tin của cộng đồng mà còn làm suy giảm ý nghĩa thực sự của lễ hội trong lòng người dân.

Chi phí tổ chức và quản lý cũng là một thách thức lớn. Để thực hiện một chương trình sân khấu hóa chuyên nghiệp, cần một nguồn tài chính dồi dào để đầu tư vào âm thanh, ánh sáng, trang phục, đạo cụ và nhân sự. Nếu không có sự hỗ trợ từ chính quyền hoặc các tổ chức bảo tồn văn hóa, việc duy trì lễ hội theo hướng này sẽ gặp nhiều khó khăn. Ngoài ra, cần có sự đồng thuận từ cộng đồng địa phương, bởi không phải ai cũng ủng hộ việc thay đổi hình thức tổ chức lễ hội. Một số người lớn tuổi có thể không đồng tình với việc hiện đại hóa nghi thức truyền thống, dẫn đến tranh luận và ảnh hưởng đến quá trình triển khai.

3.3. Thời cơ

Việc UNESCO công nhận Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam là Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại mở ra một cơ hội lớn để nâng tầm lễ hội trên phạm vi quốc tế. Danh hiệu này không chỉ giúp nâng cao giá trị văn hóa của lễ hội mà còn tạo điều kiện để quảng bá rộng rãi hơn, thu hút sự quan tâm từ cộng đồng quốc tế. Đồng thời, đây cũng là cơ sở để chính quyền địa phương có thể kêu gọi đầu tư từ các tổ chức văn hóa, doanh nghiệp và các nguồn tài trợ nhằm phát triển lễ hội theo hướng chuyên nghiệp và bền vững hơn.

Ngoài ra, sự phát triển của du lịch văn hóa - tâm linh cũng mang lại nhiều cơ hội cho lễ hội. Hiện nay, du lịch kết hợp với trải nghiệm văn hóa đang ngày càng phổ biến, đặc biệt là đối với du khách quốc tế muốn tìm hiểu về tín ngưỡng bản địa. Việc sân khấu hóa lễ phục hiện không chỉ giúp nâng cao chất lượng lễ hội mà còn tạo ra một sản phẩm du lịch độc đáo, thu hút sự quan tâm của du khách và các công ty lữ hành. Nếu được tổ chức bài bản, lễ hội có

thể trở thành một sự kiện quan trọng trong lịch trình du lịch của vùng Tây Nam Bộ.

Bên cạnh đó, ứng dụng công nghệ số cũng giúp mở rộng phạm vi tiếp cận và lưu giữ giá trị lễ hội. Việc số hóa tư liệu, xây dựng kho dữ liệu trực tuyến về lịch sử và nghi lễ của lễ hội có thể giúp các thế hệ sau dễ dàng tiếp cận và học hỏi. Đồng thời, truyền thông trên nền tảng kỹ thuật số như mạng xã hội, website, ứng dụng di động sẽ giúp lan tỏa giá trị văn hóa của lễ hội một cách rộng rãi hơn, đặc biệt là với giới trẻ.

3.4. Thách thức

Mặc dù có nhiều cơ hội, nhưng việc sân khấu hóa lễ hội cũng đặt ra những thách thức không nhỏ. Một trong những thách thức lớn nhất là làm sao để cân bằng giữa sáng tạo nghệ thuật và yếu tố tín ngưỡng. Nếu chương trình sân khấu hóa quá thiên về biểu diễn, lễ hội có thể dần mất đi bản chất tâm linh vốn có. Ngược lại, nếu không có những đổi mới phù hợp, lễ hội có thể trở nên cứng nhắc, không thu hút được giới trẻ và du khách. Do đó, cần có sự phối hợp giữa các nhà nghiên cứu văn hóa, các chuyên gia nghệ thuật và cộng đồng địa phương để xây dựng một chương trình vừa mang tính nghệ thuật, vừa giữ được bản sắc truyền thống.

Bên cạnh đó, quản lý số lượng du khách cũng là một vấn đề lớn. Khi lễ hội trở nên phổ biến hơn, lượng khách hành hương đổ về ngày càng đông, gây ra tình trạng quá tải, ùn tắc, ảnh hưởng đến không gian lễ hội và trải nghiệm của người tham gia. Nếu không có kế hoạch phân luồng, kiểm soát số lượng khách và đảm bảo an ninh, lễ hội có thể mất đi sự trang nghiêm vốn có.

Thách thức cuối cùng là việc bảo vệ không gian tâm linh và cảnh quan di sản. Khi mở rộng quy mô sân khấu hóa, có nguy cơ làm thay đổi không gian linh thiêng của khu bệ đá thờ Bà, miếu Bà Chúa Xứ. Việc lắp đặt sân khấu, hệ thống âm thanh, ánh sáng có thể ảnh hưởng đến kiến trúc và môi trường xung quanh, làm mất đi sự tĩnh lặng và trang nghiêm của nơi thờ cúng. Vì vậy, cần có sự nghiên cứu kỹ lưỡng để đảm bảo rằng sân khấu hóa chỉ đóng vai

trò hỗ trợ, không làm thay đổi bản chất không gian thiêng liêng của lễ hội.

Có thể thấy, việc sân khấu hóa lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam mang lại nhiều lợi ích nhưng cũng đặt ra không ít thách thức. Nếu được thực hiện hợp lý, lễ hội sẽ vừa giữ được bản sắc truyền thống, vừa có thể phát triển theo hướng hiện đại để phù hợp với nhu cầu của du khách và thời đại. Tuy nhiên, cần có một chiến lược rõ ràng, đảm bảo rằng yếu tố tâm linh vẫn là trọng tâm, tránh thương mại hóa và gìn giữ được không gian thiêng liêng của lễ hội.

3.5. Một số khuyến nghị bảo tồn và phát huy bền vững lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam

- Quản lý nhà nước về văn hóa

+ Ban hành chính sách bảo tồn di sản: Xây dựng và thực thi các chính sách quản lý lễ hội theo tiêu chuẩn UNESCO, đảm bảo giữ nguyên giá trị văn hóa truyền thống.

+ Giám sát và kiểm soát thương mại hóa: Quản lý chặt chẽ các hoạt động kinh doanh xung quanh lễ hội, khu vực bệ đá thính Bà để tránh tình trạng buôn bán trục lợi, làm mất đi tính thiêng liêng.

+ Bảo tồn và truyền dạy di sản: Phối hợp với các viện nghiên cứu, chuyên gia văn hóa để tư liệu hóa nghi thức, số hóa dữ liệu phục vụ công tác bảo tồn lâu dài.

+ Phát triển du lịch văn hóa bền vững: Quy hoạch các tuyến du lịch tâm linh gắn với Lễ hội Vía Bà Chúa Xứ, hạn chế tình trạng quá tải và ảnh hưởng đến không gian linh thiêng.

+ Tăng cường đầu tư và hợp tác quốc tế: Kêu gọi sự hỗ trợ từ UNESCO, các tổ chức văn hóa quốc tế để bảo tồn và phát huy giá trị di sản.

- Quản trị sản xuất chương trình sự kiện lễ hội

+ Thiết kế chương trình cân bằng giữa nghi lễ và trình diễn: Đảm bảo yếu tố thiêng liêng của lễ phục hiện rước tượng Bà không bị lấn át bởi các yếu tố sân khấu hóa.

+ Ứng dụng công nghệ hợp lý: Sử dụng công nghệ ánh sáng, âm thanh, video mapping để hỗ trợ việc tái hiện nghi thức mà không làm biến đổi bản chất lễ hội.

+ Quản lý kịch bản sự kiện chặt chẽ: Xây dựng kịch bản chương trình có sự tham vấn từ các nhà nghiên cứu văn hóa để đảm bảo tính nguyên bản của nghi thức.

+ Kiểm soát chất lượng tổ chức: Đào tạo nhân sự tổ chức sự kiện chuyên nghiệp, bố trí không gian hợp lý để tạo trải nghiệm trọn vẹn cho du khách mà vẫn giữ được sự trang nghiêm.

+ Phát triển nội dung truyền thông hấp dẫn: Kết hợp giữa truyền thống và hiện đại trong quảng bá lễ hội, sử dụng các nền tảng truyền thông số để lan tỏa giá trị văn hóa.

- Quản lý văn hóa của cộng đồng

+ Thúc đẩy vai trò của cộng đồng trong bảo tồn lễ hội: Người dân địa phương phải là chủ thể chính tham gia, thực hành và giám sát quá trình tổ chức lễ hội.

+ Truyền dạy nghi thức cho thế hệ trẻ: Tạo điều kiện để thanh niên địa phương học hỏi, thực hành và kế thừa các nghi thức truyền thống nhằm tránh nguy cơ mai một.

+ Tổ chức các hoạt động giáo dục văn hóa: Đưa lễ phục hiện rước tượng Bà vào chương trình học ở địa phương, kết hợp với các buổi tọa đàm, hội thảo để nâng cao nhận thức của cộng đồng.

+ Giữ gìn không gian lễ hội và môi trường: Vận động người dân tham gia bảo vệ cảnh quan khu vực miếu Bà, khu bệ đá nơi Bà ngự, hạn chế rác thải và xây dựng nếp sống văn minh trong mùa lễ hội.

+ Hợp tác với chính quyền và đơn vị tổ chức sự kiện: Cộng đồng cần có tiếng nói trong việc giám sát tổ chức lễ hội, giám sát các tài nguyên gắn liền với lễ hội, đảm bảo lễ hội diễn ra theo đúng truyền thống, tránh bị biến tướng.

4. Kết luận

Lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam là một minh chứng sống động cho sức mạnh của sáng tạo truyền thống trong việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản. Danh hiệu UNESCO mang đến cơ hội lớn để lễ hội và lễ phục hiện vươn xa hơn, trở thành biểu tượng văn hóa không chỉ của Nam Bộ mà còn của Việt Nam trên trường quốc tế. Tuy nhiên, để đạt được điều này, cần tiếp tục cân bằng giữa bảo tồn và phát triển, đồng thời khắc phục những hạn chế hiện tại, nhằm đưa lễ phục hiện trở thành một di sản sống, gắn bó chặt chẽ với cộng đồng và thế giới.

Việc sân khấu hóa lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam mang đến nhiều thuận lợi khi góp phần bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa, tạo điểm nhấn du lịch, nâng cao nhận thức cộng đồng và ứng dụng công nghệ hiện đại để nâng tầm nghệ thuật trình diễn. Tuy nhiên, quá trình thực hiện cũng gặp nhiều khó khăn, đặc biệt là làm sao để giữ được tính linh thiêng và bản sắc nguyên gốc, tránh thương mại hóa, đảm bảo sự đồng thuận của cộng đồng và huy động đủ nguồn lực tổ chức. Sự kiện được UNESCO ghi danh mở ra nhiều thời cơ, như cơ hội quảng bá di sản trên phạm vi quốc tế, nhận được sự hỗ trợ từ chính quyền và các tổ chức văn hóa, tận dụng xu hướng phát triển du lịch tâm linh và ứng dụng công nghệ vào bảo tồn. Tuy nhiên, đi kèm với đó là những thách thức, bao gồm việc cân bằng giữa truyền thống và hiện đại, kiểm soát lượng khách ngày càng tăng, bảo vệ không gian tâm linh khỏi những tác động tiêu cực, đồng thời đảm bảo lễ hội không bị biến tướng hoặc thương mại hóa quá mức. Vì vậy, để sân khấu hóa lễ phục hiện đạt hiệu quả cao, cần có chiến lược tổ chức chặt chẽ, hài hòa giữa yếu tố nghệ thuật và tín ngưỡng, phát huy tối đa tiềm năng mà vẫn giữ vững giá trị thiêng liêng của di sản văn hóa này.

Bảo tồn và phát huy bền vững lễ phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam đòi hỏi sự phối hợp chặt chẽ giữa chính quyền, nhà tổ chức sự kiện và cộng đồng. Trong đó, nhà nước đóng vai trò quản lý và định hướng, nhà sản xuất chương trình sự kiện đảm bảo chất lượng tổ chức, còn cộng đồng là chủ thể thực hành và gìn giữ

di sản. Sự hài hòa giữa ba yếu tố này sẽ giúp lễ hội phát triển bền vững, giữ được bản sắc văn hóa và tiếp tục lan tỏa giá trị đến thế hệ sau.

Chú thích:

Trong quá trình thực hiện nghiên cứu, báo cáo này, tác giả có tham khảo 30 ý kiến đóng góp của quý đồng nghiệp, học viên cao học ngành Quản lý văn hóa (K.13) tại Trường Đại học Văn hóa TP. Hồ Chí Minh.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Đoàn Minh Châu (2011). *Cấu trúc lễ hội đương đại*. Hà Nội: Văn hóa – Thông tin.
- Eric Hobsbawm (2011). “Sáng tạo truyền thống” (Nguyễn Hoàng Nhị Hà dịch). *Tạp chí Khoa học xã hội Việt Nam*, số 6.
- Nguyễn Ngọc Thor (2020). *Nghi lễ và biểu tượng trong nghi lễ*. TP.HCM: Đại học Quốc gia.
- Nguyễn Thanh Tuấn (2012). *Văn hóa bản địa Việt Nam – Khuynh hướng phát triển hiện đại*. Hà Nội: Văn hóa – Thông tin.
- Trịnh Đăng Khoa (2001). *Kịch bản Sân khấu hóa “Lễ Phục hiện rước tượng Bà Chúa Xứ núi Sam”*.
- Trịnh Đăng Khoa (2010). “Đám rước tượng Bà trên đỉnh núi Sam”, *Tạp chí Văn hóa nghệ thuật*, số 314.
- Trường Đại học Văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh, Ủy ban nhân dân thành phố Châu Đốc (2021). *Kỷ yếu Hội thảo khoa học “Bảo tồn và phát huy lễ hội Vía Bà Chúa Xứ núi Sam. Châu Đốc – An Giang*. TPHCM: Đại học Quốc gia.
- UBND tỉnh An Giang (2014). *Lý lịch Di sản văn hóa phi vật thể “Lễ hội miếu Bà Chúa Xứ núi Sam (Thành phố Châu Đốc, tỉnh An Giang) đề nghị đưa vào Danh mục Di sản văn hóa phi vật thể quốc gia*.